

LLUÍS CASASSAS I SIMÓ
SEMBLANÇA BIOGRÀFICA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS
BARCELONA, 2020

Lluís Casassas i Simó

Semblança biogràfica

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES, LXXVI

Lluís Casassas i Simó
Semblança biogràfica

Conferència pronunciada davant el Ple per
JORDI CASASSAS I YMBERT
el dia 12 de desembre de 2019

BARCELONA
2020

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Casassas, Jordi, 1948- autor

Lluís Casassas i Simó : semblança biogràfica. — Primera edició. — (Semblances biogràfiques ; 76)

A la coberta: Institut d'Estudis Catalans, Secció de Filosofia i Ciències Socials

ISBN 9788499655147

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials II. Títol

III. Col·lecció: Semblances biogràfiques ; 76

1. Casassas i Simó, Lluís, 1922-1992 2. Geògrafs — Catalunya — Biografia
929Casassas i Simó, Lluís

© Jordi Casassas i Ymbert

© 2020, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: febrer de 2020

Elaboració: Gabinet de la Presidència

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per la Unitat de Producció del Servei Editorial de l'IEC

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-514-7

Dipòsit Legal: B 3753-2020

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Abans que altra cosa vull agrair al president de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), Joandomènec Ros, l'oportunitat que m'ha ofert de fer la semblança del meu pare, el geògraf Lluís Casassas i Simó. Però, just després, no puc deixar de considerar el cúmul de dificultats que comporta aquesta comesa. El març de 2019 vaig enllestir un llibre, en procés de publicació, en el qual analitzo la formació de la societat catalana i de les seves identitats a l'època contemporània. En el capítol d'agraïments, entre altres, hi incloc que «no podré agrair mai prou la influència que en tot això hi ha del meu pare, el geògraf i humanista Lluís Casassas, una de les persones que he conegut que ha tingut una comprensió més apassionadament científica del que ha arribat a ser Catalunya». Tot i aquest vincle emocional, d'altra banda absolutament lògic, miraré de no perdre l'objectivitat que cal mantenir en una publicació d'aquesta naturalesa.

UNA LLARGA TRAJECTÒRIA INTELLECTUAL I POLÍTICA

Entre altres elements de substitució que ha produït l'anomalia catalana en els dos o tres darrers segles, hi ha el fet d'haver consolidat una alta cultura des de fora de la universitat. Aquest no és un factor necessàriament positiu, sobretot quan per tota l'Europa occidental i central es consolidaven les universitats modernes, on el coneixement s'anava obrint pas combinant la recerca amb la docència i seguint la petja de la prestigiosa Universitat Humboldt.

De manera molt especial en el camp de les dites ciències socials, des de l'arrencada del segle XIX a Catalunya, el conreu més vinculat a les realitats properes

es va materialitzar fora de les aules universitàries i del seu anquilosament oficialista. Sovint, aquest coneixement extrauniversitari demostrava per afegitó més sintonia amb el que es realitzava fora de les nostres fronteres. Després, durant els períodes d'obertura política del segle xx, bona part dels esforços de renovació universitària a Catalunya se centraren precisament en la captació d'alguns d'aquests especialistes extrauniversitaris. Contràriament, els períodes políticament més regressius coincidiren a fossilitzar la universitat i separar-la del que representava el seu entorn.

Valgui aquesta digressió inicial per contextualitzar fins a quin punt la «brutalització» franquista va afectar el món de la cultura i de l'acadèmia, i fins a quin punt va interrompre moltes biografies individuals. El mateix Institut d'Estudis Catalans va patir en carn pròpia el que volia representar aquesta ensulsiada. L'exili va acabar d'eixamplar aquest fossar, amb el qual el franquisme volia interrompre la rica tradició cultural i acadèmica catalana. La trajectòria intel·lectual de Lluís Casassas es va veure afectada de ple per aquesta circumstància dramàtica, en el moment precís en què, en circumstàncies normals, hauria viscut la culminació universitària de la seva etapa inicial de formació.

Lluís Casassas i Simó havia nascut el 2 d'abril de 1922 a Sabadell, en el si d'una família de mestres. Els pares, Enric i Carme, s'havien conegut a l'Escola de Mestres de Joan Bardina, lligada a la Mancomunitat de Catalunya, fet que ja ens orienta sobre la mena d'ambient cultural que es respirava en aquella casa, així com la devoció per l'ofici d'ensenyar. La formació, ensems amb la inclinació envers els estudis geogràfics, la va acabar de completar a l'Institut Escola del Parc (que va dirigir el vilafranquí Josep Estalella fins a la seva mort, el 1938), on cursà estudis de batxillerat amb els seus germans, Enric i Oriol, al costat de professors com Àngela Ferrer, Ramon Aramon i, sobretot, Lluís Solé i Sabarís. Aquest darrer, amb qui anys més tard l'unirà una bona amistat, estava en aquells anys republicans en contacte amb el corrent possibilista i amb les monografies regionals de la geografia francesa; a més, des de 1926, Lluís Solé mantenia una estreta relació d'amistat amb Pau Vila i es trobava implicat en les discussions que envoltaren la confecció de la Ponència de la Divisió Territorial de Catalunya, amb la qual cosa l'anàlisi geogràfica havia de complementar-se forçosament amb l'anàlisi econòmica, històrica i sociològica i, en el fons, amb les preocupacions polítiques del present i del futur.

A les acaballes de la vida, Lluís Casassas recordarà l'empremta profunda que li deixà aquell primer mestratge: l'amor per l'estudi, el gust pel coneixement de l'entorn a través de la proximitat que dona l'excursionisme, la sistemàtica del treball intel·lectual (ple de dificultats quan l'emprenia en plena Guerra Civil) i la convicció creixent que la seva passió pel país el portaria a entendre'l tant des de la realitat geogràfica com des de la històrica. Casassas s'entenia ja com un «his-

torador geògraf» (segons paraules seves) que posaria al centre de reflexió l'estudi de l'activitat de la gent sobre el territori. Tot això ja es deixava veure en la primera monografia que va compondre sobre l'Urgell; un treball molt extens i rigorós, amb un ampli suport bibliogràfic, notable en tractar-se d'un jove de setze anys, i en el qual la informació geogràfica i la històrica es trobaven perfectament harmonitzades.

L'ensulsiada de 1939 va truncar violentament aquesta trajectòria incipient. Els pares varen patir una primera depuració que els va apartar de la docència fins a finals de 1940, i Lluís Casassas es va haver de posar a treballar en una oficina on es coordinava i es gestionava la producció de barres de gel de Barcelona (producte de «primera necessitat» abans de l'aparició de les càmeres i els frigorífics elèctrics). Tot i això, freqüentava la Universitat de Barcelona, on va començar a cursar aviat estudis de dret, que, sense una gran afició, devia considerar més útils per a la seva feina; això va ser, però, després de repetir els dos darrers cursos del batxillerat, no convalidats per la nova Administració, i fer l'examen d'Estat. Ja a la Universitat va encapçalar el Front Universitari de Catalunya, juntament amb el seu germà Enric i amb el patrocini de Josep Benet. Paral·lelament, va entrar a militar al Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). Sembla que li va facilitar l'entrada una companya de l'Institut Escola que s'hi havia afiliat a França, en un curt exili en acabar la guerra; va ser potser el primer membre del partit a obrir una cèl·lula universitària, amb el sobrenom clandestí *El Estudiante*. La repressió policial el portà a la presó, fet que va representar un cop fort per a l'organització universitària d'oposició; si bé va ser alliberat el 1945 (sempre recordà que fou gràcies al final de la Segona Guerra Mundial, favorable al bloc antifeixista), va restar sota control policial periòdic i sense passaport durant una dècada llarga. Durant aquest període va cursar algunes assignatures dels primers cursos de la carrera de filosofia i lletres (1943-1947).

Després dels estudis de dret, que interrompé el 1947, durant els vint anys següents va seguir estudiant per compte propi, es va centrar en l'estudi del territori a través de l'organització de viatges privats i de l'excursionisme, i en temes relacionats amb la localització industrial. Un altre gran tema d'interès seu va ser la pedagogia; es va convertir en «conseller» pedagògic d'algunes escoles (Laietània, Virtèlia, etc.) i, en clandestinitat, en orientador pedagògic d'alguns col·lectius d'ensenyants lligats al PSUC. Així mateix, va impartir seminaris i conferències en escoles (com per exemple, a l'Escola Santa Anna) sobre temes diversos, com la relació entre la geografia i la literatura. També va fer algunes conferències sobre problemes de localització industrial en centres com el Management School de Barcelona. Finalment, com veurem més endavant, va entrar en contacte amb el món de l'Institut d'Estudis Catalans.

UNA TRAJECTÒRIA ACADÈMICA MALAURADAMENT CURTA

La implantació a la Universitat de Barcelona del denominat Pla Maluquer (curs 1968-1969) va permetre a Lluís Casassas retornar a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona per ingressar directament a l'especialitat. A l'edat de quaranta-set anys començava finalment la darrera etapa dels estudis universitaris, en què coincidí cronològicament amb el seu propi fill, l'autor d'aquestes ratlles. Aquell jove «historiador geògraf» vocacional es decantava finalment per la segona aproximació, tot aprofitant que s'acabava de posar en funcionament el Departament de Geografia, sota la batuta del catedràtic Joan Vilà i Valentí, i després de permetre que el seu fill es decantés per l'especialitat d'història contemporània. De fet, però, la tria havia de ser gairebé només una formalitat. Ell era un científic social i un humanista, que practicava l'ofici des de la comprensió holística de la realitat i des del compromís polític d'inspiració marxista i de projecció profundament democràtica i republicana.

Amb aquest interès tan viu, un bagatge cultural molt ampli i una maduresa intel·lectual que lògicament sobresortia del comú dels alumnes, va acabar l'especialitat de manera brillant i ràpida. El 1972 formava part de la primera fornada de llicenciats en geografia a la Universitat de Barcelona, amb el treball final *El Lluçanès. Evolució entre 1950 i 1970* (Barcelona: Fundació Vives Casajuana, 1975); es tractava d'una monografia feta encara sota les directrius metodològiques de l'escola possibilista de Paul Vidal de la Blache. Aquesta tesina va ser Premi Cristòfor Despuig de la Fundació Vives i Casajuana. En la introducció escrivia: «Si la geografia ha de ser una ciència útil a l'alliberament de l'home i ha de contribuir a la creació d'un món on vagin desapareixent la iniquitat i la mesquinesa, amb els seus estudis i previsions ha d'ajudar a abatere tots aquests obstacles».

Al mateix temps, va començar a fer de professor, mentre preparava el doctorat, encara en la línia del regionalisme possibilista francès. La seva tesi doctoral, de 1976, la va titular *El paper de Barcelona en la formació i l'ordenament territorial de Catalunya*, i es va introduir així en el que seria un dels seus grans centres d'interès. L'any següent va sortir publicada a l'editorial Curial, amb el títol *Barcelona i l'espai català. El paper de Barcelona en la formació i en l'ordenament del territori de Catalunya*. L'any 1986 va assolir la càtedra d'anàlisi geogràfica regional.

Com a professor de la Universitat va ser molt apreciat pels estudiants, que a la primèria se sorprenien de trobar una persona «gran» amb americana i corbata, enmig de l'ambient i l'estètica pròpia del Maig del 68 que imperava aleshores; però, ràpidament, se sentien atrets per la seva gran dedicació, per l'entusiasme amb què els tractava, per la qualitat docent (en bona part, d'herència familiar), per l'amplitud de coneixements amb què completava el programa i, molt especialment, pel mesatge teòric i pràctic que desenvolupava en les freqüents sortides o excursions de

treball que ell considerava una part essencial del curs. Aquestes sortides estaven preparades minuciosament i es beneficiaven del profund coneixement que Casassas tenia del territori català, així com del seu sentit pedagògic, amb el qual, davant d'un paisatge, anava animant l'estudiant a descobrir els trets físics que el caracteritzaven i, molt especialment, els perquè de la petja que la gent hi anava deixant, com un fet dinàmic que lligava el passat amb el present i que permetia orientar-ne el futur.

A Lluís Casassas el fascinava entendre aquest dinamisme, el caràcter constantment canviant de la realitat que l'envoltava; i sabia comunicar-ho tot adaptant-se al públic que l'escoltava, tant si es tractava d'estudiants com de companys de professió, amb els quals podia anar més enllà en l'estudi dels detalls, que els permetien arribar a una comprensió global i poder fer un diagnòstic de com convindria desenvolupar el futur del lloc estudiat. Sempre recordava que una persona amb vocació de geògraf havia de cercar un punt alt i de visió convenient per entendre una contrada o fer-se una idea inicial i de conjunt d'una ciutat, sobretot si era la primera vegada que visitava l'indret. Durant aquests anys de docent universitari va posar en pràctica la seva vertadera dèria per comunicar tot el que ensenya el paisatge i la interacció del medi amb els grups humans que l'habiten i el transformen. En aquest sentit, sempre destacava positivament la feina feta per Pierre Deffontaines, un far en el desolador panorama, també en l'àmbit geogràfic, dels anys inicials del franquisme, especialment pels seus magnífics dibuixos detallistes sobre paisatges, ja que, segons deia, reflectien la visió (la comprensió) del geògraf davant la realitat física i humana.

El 1987, la raó administrativa va obligar Lluís Casassas a jubilar-se. «No m'he jubilat, que m'han jubilat», repetia dolgut a tot aquell que se li posava al davant. Aquesta situació, aquesta interrupció sobtada s'agreujava pel fet que, donada la seva condició massa recent de catedràtic, la Universitat no el va poder fer professor emèrit, com de justícia li hauria correspost: les circumstàncies inicials li passaven factura fins a darrera hora. Aquesta situació la va voler compensar el rector Josep Maria Bricall nomenant Lluís Casassas el primer síndic de greuges de la Universitat de Barcelona, que, d'altra banda, era la primera de les universitats espanyoles a disposar d'aquest càrrec. Al capdavant, li havien de fer servei aquells estudis de dret amb els quals havia iniciat el seu contacte amb la institució. Lluís Casassas i Simó va seguir ocupant aquesta responsabilitat fins a la seva mort, ocorreguda el 23 de juny de 1992.

Cal destacar, finalment, que la seva fructífera carrera de docent i d'investigador el va portar a agrupar al seu voltant un estol de deixebles que no el deixaren mai. Molts d'ells varen seguir col·laborant amb ell malgrat la jubilació administrativa, i la majoria traspasà la frontera acadèmica per convertir-se en amics personals del mestre. Em refereixo, entre d'altres, a Enric Bertran, Jesús Burgueno, Jordi Cortés, Montserrat Cuixart, Enric Mendizàbal, Francesc Nadal, Roser Serra i Joan Tort.

UN LLIGAM AMB L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS SEMPRE PRESENT

El mestratge inicial de Solé i Sabarís va posar Lluís Casassas en contacte amb l'estol reduït de geògrafs que el 1935 varen crear la Societat Catalana de Geografia de l'Institut d'Estudis Catalans. Eduard Fontserè en va ser el principal impulsor i Pau Vila el primer president. No va ser, però, fins a l'any 1943, quan Lluís Solé va tornar a Barcelona provinent de la Universitat de Granada, que Casassas va reprendre el contacte amb aquest nucli (Eduard Fontserè, Lluís Solé, Pau Vila, Josep Iglésies, Pere Blasi, Miquel Santaló, etc.) a través de les reunions clandestines que es feien al domicili de Josep Iglésies. Malgrat freqüentar aquestes reunions de la Societat, que aviat es desenvoluparen a la seu del Palau Dalmaes, Casassas no hi va ingressar oficialment fins a l'any 1968, i fou nomenat ràpidament vocal de la Junta que presidia Josep de Calassanç Serra Ràfols (1969-1970). A partir d'aquest moment, ja no va deixar d'exercir càrrecs a la Junta de la Societat: tresorer (1970-1972), secretari (1973-1982), vicepresident (1982-1985) i president (1985-1991, succeint Salvador Llobet). Prèviament, Lluís Casassas havia participat en la creació de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials de l'Institut d'Estudis Catalans, on figurava com a membre de la Junta de la Secció d'Estudis Socials.

A la Societat Catalana de Geografia Casassas de seguida va sobresortir per la seva habilitat de cercar col·laboracions i de crear equips. Això es va deixar sentir en la realització de l'Atlas Regional de Catalunya (1973) o en la coordinació (juntament amb Pau Vila) del seminari *Geografia urbana de Barcelona*. Quan Solé i Sabarís va ocupar la presidència, va integrar Casassas a la Comissió de Sortides d'Estudi. Ell estava plenament identificat amb la voluntat de la Societat de conèixer de primera mà la realitat del país i les seves necessitats, per tal de poder analitzar-les i proposar solucions concretes a les problemàtiques. Complementàriament, a Casassas li interessava molt poder implicar en les diagnosis i els estudis els geògrafs locals, pel seu coneixement específic del lloc i la seva capacitat d'identificar-se amb els problemes concrets. Paral·lelament, el president Solé li va encarregar l'organització dels cicles anuals de conferències de la Societat, i la seva primera contribució va ser dotar-los d'un fil conductor temàtic que, de fet, els convertia en veritables cursos anuals. Per aquests cursos hi va passar el bo i millor dels estudiosos de la geografia nacional i internacional, gent destacada d'àmbits no universitaris, així com representants de camps científics afins (economia, sociologia, geologia, història, urbanisme, etc.). Entre els cursos que va organitzar podem destacar el del cinquantenari de la Societat (1984-1985), el dedicat a Solé i Sabarís (1985-1986), el centrat en la geografia catalana i els corrents actuals de la geografia (1986-1987) o el dedicat a l'anàlisi comparativa de l'organització de l'espai urbà (1987-1988). El 14 de juny de 1980 havia impulsat el nomenament del seu mestre i amic Pau Vila com a president honorari de la Societat.

Com a president i especialista destacat, Lluís Casassas va col·laborar en diversos organismes: acudí com a expert davant la Comissió Parlamentària preparatòria de la Llei de divisió territorial (1985); des del mateix 1985, fou membre del Presídium del Grup Internacional de Treball de la Geografia dels Tèxtils i de la Unió Geogràfica Internacional (des d'aquest càrrec va organitzar la tercera sessió plenària del grup, les sessions del Grup de Treball de la Geografia de les Activitats Comercials i del Grup d'Estudis de la Geografia de l'Administració Pública —el 1986— i el Primer Col·loqui Catalano-Magiar sobre Planejament Regional i Urbà, en col·laboració amb el Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona, el 1987), i, com a representant de l'Institut d'Estudis Catalans, fou membre de la Comissió d'Urbanisme de Catalunya i de la Comissió de Delimitació Territorial de Catalunya.

Les vicissituds tan complicades que des de l'origen acompanyaren la vida de la Societat Catalana de Geografia varen fer que es publicqués ben poc. El 1975, amb el patrocini de l'editorial Montblanc-Martín, de Josep Maria Puchades, s'havia publicat la *Miscel·lània Pau Vila*; després, finançada pel mateix Puchades, es va publicar la *Revista Catalana de Geografia*, que, fins al 1982, havia editat divuit números. La mort del mecenes va interrompre aquesta publicació fins que va reparèixer el 1985, aleshores com a publicació de l'Institut Cartogràfic de Catalunya. Aquesta dèbil activitat editorial havia fet exclamar en més d'una ocasió a Solé i Sabarís que «una societat que no publica és una societat morta».

Seguint aquest «mandat», Lluís Casassas va treballar per donar vida a una nova revista institucional, *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, que va començar a aparèixer a finals de 1984, amb el suport de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Diputació de Barcelona, i amb una periodicitat trimestral. El mateix Casassas en va ser el director del Consell Editorial i, amb una dedicació extraordinària, va aconseguir que la revista es convertís en un lloc d'encontre dels principals representants de la disciplina (i de disciplines afins) i que assolís una gran difusió nacional i internacional. En el pòrtic al número 4, Casassas hi afirmava: «En aquest país d'inestabilitats endèmiques i de dificultats econòmiques a desdir, fer aparèixer el primer número d'una publicació que es vol periòdica és un acte de valentia, publicar-ne el segon volum és un acte de confiança i publicar-ne el tercer ja és consolidar-ne una tradició». Casassas va tenir un especial interès a dedicar alguns números de la revista a homenatjar els seus principals mestres, que al mateix temps eren grans referents per a la Societat: Lluís Solé i Sabarís, Josep Iglésies i Salvador Llobet.

Lluís Casassas, el 1974, va publicar unes *Notes per a l'estudi del pensament geogràfic a Catalunya* com una separata de *Homenaje a María de los Ángeles Ferrer Sensat* (Barcelona: Instituto Nacional de Enseñanza Media Infanta Isabel de Aragón). Aquestes reflexions, junt amb d'altres fetes per geògrafs com Enric

Lluch, Horacio Capel o Enric Mendizàbal, ajudaven a fixar una explicació canònica del que ha estat la trajectòria de la geografia a Catalunya. S'hi han establert uns grans períodes: el llarg període de la Renaixença vuitcentista; el corresponent al primer terç del segle xx —l'època d'or de la pedagogia i la cultura catalanes, en què s'incorporen a la disciplina l'activitat editorial i l'impuls públic amb l'elaboració del Regional Planning o de la divisió territorial, i en què es crea la Societat Catalana de Geografia—; el que es correspon al llarg període franquista, en el qual després d'anys d'estultícia oficial, es fixaran els estudis universitaris moderns a la Universitat de Barcelona i poc després a la Universitat Autònoma de Barcelona, i el període corresponent a la recuperació de la democràcia, de consolidació, eixamplament i institucionalització de la disciplina (Societat Catalana de Geografia, Societat Catalana d'Ordenació del Territori, Associació de Geògrafs Professionals de Catalunya i Col·legi de Geògrafs). Recorrent aquesta periodització, es podria destacar, també, la progressiva consolidació i ampliació del nombre de geògrafs locals no universitaris i, especialment, el dinamisme creixent amb què la geografia catalana s'ha connectat amb el món i ha evolucionat metodològicament. Lluís Casassas queda situat en el període corresponent als anys de la dictadura franquista, per l'origen de la seva activitat, però també com a protagonista destacat del darrer període de gran eclosió de la disciplina, especialment des de la responsabilitat de la Presidència de la Societat, entre 1985 i 1991. Com a president va instituir el Premi Lluís Solé i Sabarís al millor treball sobre qüestions relatives a l'ordenament territorial de Catalunya: el primer es va atorgar a Isabel Rueda (1986) i el segon, a un treball d'Enric Morera i Joan Tort (1988).

Plenament conscient de la importància de l'evolució de la geografia catalana en el seu conjunt, Lluís Casassas va manifestar la seva ferma voluntat d'organitzar el Primer Congrés Català de Geografia. L'animava la voluntat de mostrar al món l'avenç experimentat per la geografia catalana, especialment en les dues darreres dècades, en quantitat, en qualitat i en capacitat d'adaptació als nous plantejaments internacionals de la disciplina; però també volia aprofundir en la necessitat d'apropar els acadèmics als estudiants, així com als afeccionats extrauniversitaris, de qui ell sempre reconeixia la gran contribució històrica i actual que havien fet per tal d'ampliar el coneixement de totes les facetes que integren les ciències de la Terra.

El Congrés es va convocar el 1990 i es va celebrar el març de 1991. En el seu disseny es deixava notar l'empremta de Casassas, especialment pel fet de fer-lo començar amb una jornada simultània a nou ciutats de Catalunya, per tal de promocionar i integrar el màxim nombre de membres de la «professió», i descentralitzar l'activitat científica, amb la finalitat de reconèixer la diversitat territorial del país. L'organització d'aquest primer congrés va demostrar un cop més la capacitat de gestió de Casassas, així com la seva empatia per fer col·laborar gent de diversa procedència i sensibilitat.

Tota aquesta activitat i compromís va fer que l'Institut d'Estudis Catalans proposés Lluís Casassas com a membre de la Secció d'Història i Ciències Socials i, per tant, com a membre del plenari. Aquest fet li impedia, segons els Estatuts vigents aleshores, continuar com a president d'una societat filial. Aquest va ser el motiu pel qual, en les següents eleccions a la Societat Catalana de Geografia, es va presentar com a vocal i, en sortir elegit, la mateixa Societat el va nomenar vocal adjunt a la Presidència, que, a partir d'aquell moment, va passar a ocupar Vicenç Biete.

Lluís Casassas va ser l'encarregat de fer el discurs inaugural del curs 1990-1991 de l'Institut. El va titular *La ciutat metropolitana i la unitat de Catalunya*, i representava la destil·lació de llargs anys de reflexió sobre el tema; de fet, es va convertir en un tema de referència per a alguns especialistes en la matèria de l'urbanisme barceloní, com ara Manuel Ribas Piera o Josep Maria Oliveras. Amb motiu de la seva mort, el curs 1992-1993 de la Societat Catalana de Geografia es va dedicar a la seva memòria. El 1996, quatre anys després, la Societat va promoure el Premi Lluís Casassas i Simó per a estudiants i joves llicenciats en geografia.

L'ACCIÓ I EL PENSAMENT GEOGRÀFICS LLIGATS AL PAÍS I A LA GENT

Presentem tan sols una petita mostra de les moltes actuacions a través de les quals Lluís Casassas va portar a la pràctica el seu compromís cívic com a geògraf envers el seu país. Per a ell, una part essencial de la seva acció intel·lectual i professional com a geògraf consistia precisament en el pensament aplicat. Ho havia fet des de bon començament i ara, que gaudia d'un reconeixement públic i professional, aquest compromís esdevenia una mena d'obligació, una forma de devolució al comú dels coneixements adquirits.

El 1979, per exemple, va publicar un treball titulat «Un esguard sobre el Vallès del demà» (a *Aportacions en homenatge al geògraf Salvador Llobet*, obra editada pel Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona). Es tractava d'una reflexió analítica amb vocació prospectiva que ampliaria en altres ocasions com a marc d'accions més concretes. Amb la Societat Catalana de Geografia va planificar i dirigir diverses sortides per analitzar la transformació urbanística i funcional de Sabadell, la seva ciutat natal, ocasions en les quals no s'estava de partir de la visió de la ciutat que havia tingut el seu mestre i sabadellenc il·lustre, Pau Vila. Aquest coneixement el portà aviat a col·laborar amb el destacat alcalde Antoni Farrés, a qui ajudà a dissenyar l'Eix Macià. La tardor de 1995, la Societat Catalana de Geografia va demanar a l'Ajuntament de Sabadell que la ciutat dediqués una plaça a Lluís Casassas, que es va localitzar a prop de l'Eix Macià, a l'antic complex fabril de Ca l'Estruch, i s'inaugurà el 13 de juny de 1998.

Encara en relació amb el Vallès, podem destacar la seva participació en l'informe destinat a concedir el títol de ciutat a Rubí. I el 1991 va publicar el treball «Cursa urbana i expansió interlocal al Vallès» (a la *Miscel·lània Enric Casassas*, promoguda per la Universitat Autònoma de Barcelona). Abans havia publicat l'estudi *L'eix del Llobregat i el túnel del Cadí* (1983) i també un estudi sobre l'Alt Penedès finançat per la Caixa d'Estalvis de Catalunya (1991). Com a president de la Societat va participar també en molts informes sobre topònims correctes, com el de les Borges del Camp.

El 1997, la revista *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* va publicar un article de Casassas titulat «Meditació des de la torre de Collserola», que prèviament havia sortit publicat al diari *Avui* (25 de novembre de 1991). Aquesta infraestructura «olímpica» l'havia fascinat des de l'inici de la seva construcció, ja que constituïa un mirador immillorable sobre l'àrea metropolitana i el seu rerepaís, és a dir, sobre «Barcelona i l'espai català», en què havia centrat el seu treball de doctorat. L'alcalde Maragall havia manifestat que Casassas seria el primer ciutadà no especialment implicat en les obres ni polític del seu equip que pujaria a aquell mirador privilegiat, i va ser Marta Mata l'encarregada d'acompanyar-lo en la visita. Casassas ja era un especialista de renom a la ciutat, i l'Ajuntament li havia encarregat alguns treballs de responsabilitat. El 1970 havia realitzat un estudi sobre el trasllat dels grans centres de decisió barcelonins del passeig de Gràcia cap a la Diagonal i la plaça Francesc Macià, i les conseqüències que comportava aquest desplaçament: problemes d'habitatge dels empleats, de comunicacions, de replantejament dels transports públics, etc.

El 1980, l'Ajuntament li encarregà, conjuntament amb Joaquim Clusa, una proposta d'organització territorial i administrativa de Barcelona. Casassas partia de la idea que cada districte havia de tenir un campanar gran i amb arrelament històric: qualsevol divisió havia de ser funcional i racional, però no es podia oblidar la identificació que els seus habitants havien construït històricament, i el campanar era un referent identitari tant a la ciutat com en un poble. Aquest treball es va decantar per establir nou districtes i, posteriorment, la pressió política va convertir Les Corts en un districte a part (i no Sants - Les Corts, com estava previst), de manera que la nova divisió (l'actual) de Barcelona va acabar sent de deu districtes, que demostraren ser una bona eina de descentralització política i administrativa. Amb aquesta rectificació, la proposta de Casassas i Clusa fou aprovada per unanimitat el desembre de 1983 i la mateixa corporació la va publicar amb el títol *L'organització territorial i administrativa de Barcelona. Funcions i àmbits de descentralització. Els nous districtes* (1981). La proposta de divisió realitzada a Barcelona va despertar interès i els ajuntaments de Sant Boi de Llobregat i de Girona van demanar un estudi similar a Casassas i Clusa; en aquests dos casos, però, la decisió política va desoir la proposta dels especialistes.

Lluís Casassas va seguir col·laborant, com hem vist, amb els equips de Pasqual Maragall en la projecció de la Barcelona olímpica. Entre altres coses, va tenir un protagonisme en la denominació de les noves rondes de la ciutat. La toponímia urbana i la senyalització viària eren algunes de les seves obsessions concretades durant els seus llargs recorreguts automobilístics tant pel país com per l'estranger. Seva va ser la denominació de la *ronda de Dalt* i de la *ronda Litoral*, així com de moltes de les sortides. Quan va morir tenia pràcticament enllestit el treball «Morfologia de la Rambla barcelonina», que va realitzar en col·laboració amb Oriol Riba. En recordança de la seva col·laboració en la construcció de la ciutat actual, l'Ajuntament va decidir dedicar-li una plaça, inaugurada el 5 de juny de 2010 a Nou Barris, concretament a la Guineueta i a tocar de la ronda de Dalt, que ell havia contribuït a denominar. La Societat Catalana de Geografia va dedicar el curs 1992-1993 a Lluís Casassas i, precisament, una de les taules rodones que va organitzar la va titular «La Catalunya postolímpica», una problemàtica que l'hauria entusiasmat però que no va poder veure per ben poc.

LA GEOGRAFIA DE BARCELONA (I DE CATALUNYA)

Acabem de veure com l'anàlisi del fenomen urbà barceloní va ser una constant de la reflexió i del treball de Lluís Casassas fins al darrer moment. En aquesta línia, una de les seves primeres aportacions de pes va ser la redacció del darrer capítol del llibre *Barcelona i la seva rodalia al llarg del temps* (1974), obra que en el seu cos central havia estat redactada pel seu mestre Pau Vila i que venia a culminar la *Geografia de Catalunya* de l'editorial Aedos. Casassas s'encarregava de la part corresponent al segle xx, i la va dedicar a fer un repàs històric del Nou-cents barceloní i català, tot combinant la història política amb el creixement material, social i demogràfic, i destacant els problemes urbanístics generats per aquesta ocupació del Barcelonès: tot plegat generava problemes constants que calia solucionar, segons deia, «amb finalitats de benaurança humana». I acabava aquesta col·laboració constatant fins a quin punt és imprescindible posar ordre i limitar el creixement desmesurat de la ciutat i del seu cinturó industrial «si es vol assolir que alguna vegada Barcelona, a més de cap i casal de tot Catalunya, arribi a ésser una llar veritable per a tots els barcelonins i un exemple per a totes les poblacions catalanes».

El fet que Pau Vila hagués responsabilitzat de la redacció d'aquest darrer capítol un geògraf «novell», que encara no havia enllestit la tesi doctoral, indicava la confiança i sintonia que el mestre tenia envers ell. Casassas no s'estava de retreure aquest mestratge en el mateix text, fent-se deutor de la visió i les intuïcions exposades per Vila en el llibre *La fesomia geogràfica de Catalunya* (1937), el primer d'una col·lecció destinada als soldats al front, escrit, segons el mateix autor, a fi

que els combatents entenguessin per què lluitaven i ajudar-los a estimar més llur país. I a aquest encoratjament s'hi sumava el de l'altre mestre inicial, Lluís Solé i Sabarís, el qual li encarregà la redacció del capítol «El Barcelonès i Barcelona ciutat. La metròpoli actual i les seves funcions» (1974), com a part del volum tercer de la *Geografia de Catalunya* que dirigia per a l'editorial Aedos.

Lluís Casassas havia titulat el darrer apartat del capítol encarregat per Vila «Barcelona: d'una gran ciutat a una capital regional». Aquesta perspectiva reflectia la preocupació que centrava aleshores la redacció de la seva tesi, que, com hem vist, apareixeria amb el títol *Barcelona i l'espai català. El paper de Barcelona en la formació i en l'ordenament del territori de Catalunya* (1977). En aquest treball, Casassas hi va abocar, com a complement de la recerca, tot el seu coneixement directe del país, així com el seu bagatge cultural fruit d'anys d'estudi, donant a tot plegat un segell molt personal, la fidelitat a les seves conviccions polítiques d'una clara orientació marxista. En aquest sentit, sempre retreia l'exemple de la tesi de Pierre Vilar, *Catalunya dins l'Espanya moderna* (1964 en la versió en català), en què els plantejaments marxistes de l'autor mai no s'explicitaven amb referències metodològiques a l'obra de Marx, sinó que estaven implícits en els plantejaments i en les argumentacions. Seguint aquesta manera de fer, podia afirmar, per exemple, que «cada vegada són més esclatants les discòrdies entre les àrees superpoblades, on es polaritzen les activitats econòmiques, i les àrees sotmeses a un procés creixent de desertització; cada vegada, doncs, és més evident l'oposició entre l'interès general de la població i els interessos de les forces dominants». Cal dir que s'indignava quan sentia a parlar de conceptes com *la Catalunya del silenci* o de *comarques a tancar*, per la connotació pejorativa i segregacionista que tenien.

Un dels membres del tribunal de la seva tesi (1976) va insinuar que les conclusions del treball constituïen un vertader manifest sobre el paper que havia tingut Barcelona en la formació i l'ordenament del territori català: un paper cabdal forjat en el decurs històric i en bona part «determinat» per les condicions geogràfiques, en especial les facilitades per la xarxa hidrogràfica que establien el Llobregat i el sistema fluvial del Besòs, que li indicaven el sentit de la seva penetració cap a l'interior del territori català. La part de «manifest» es podia veure en afirmacions com que la capitalitat es deixaria d'exercir quan Barcelona abusés de la seva hegemonia i deixés de treballar pel «bé comú» i pel reforçament de la «consciència col·lectiva». Segurament, a l'acadèmic del tribunal el podia sorprendre la veheïmència que traspuava aquella vocació intervencionista que Casassas volia imprimir al seu exercici de la geografia.

Tota la feina que comporta l'elaboració d'una tesi doctoral a vegades no acaba tenint cabuda en el cos del treball. Aquest penso que va ser l'origen del següent llibre de Casassas, *Fires i mercats a Catalunya* (1978), una obra de gran format i

bellament il·lustrada per Jordi Gumí, que conté un text interessant, fruit d'una recerca minuciosa i que, altre cop, representa una aproximació historicogeogràfica a l'organització del territori català, un intent d'aproximació a «l'evolució de l'economia de Catalunya i a les seves institucions econòmiques». Casassas s'havia iniciat en les preocupacions geogràfiques en el moment en què el país intentava delimitar la seva divisió territorial moderna; aleshores, sota la batuta republicana de Pau Vila, la pregunta de quines eren les fires i els mercats que atreïen la població havia estat un dels criteris de la divisió comarcal. Quaranta anys després, i amb les transformacions experimentades pel país, Casassas seguia pensant que l'estudi d'aquestes manifestacions col·lectives, del perquè del seu sorgiment, evolució i destí o de com havien ajudat a configurar les diferències comarcals, havia de seguir sent un dels objectes principals de la geografia catalana.

No obstant això, aquesta obra de 1977-1978 ja incorporava els elements fonamentals sobre els quals s'havia de dissenyar el nou mapa català basat en els municipis i les seves modernes àrees d'influència: ja intuïa el salt qualitatiu que calia fer a l'hora de dissenyar la moderna divisió territorial de Catalunya i, sobre la base de les fires i els mercats, podia establir un mapa d'un centenar d'unitats vives i dinàmiques. Penso que en aquest llibre és on millor va saber combinar la perspectiva històrica amb l'anàlisi geogràfica i que, precisament, en aquest lligam és on Casassas va saber projectar en profunditat el pes de la dimensió humana en una estructura territorial, en aquest cas, en la catalana.

LA PREOCUPACIÓ CENTRAL PER L'ORDENACIÓ DEL TERRITORI

En definitiva, l'obra geogràfica de Lluís Casassas, d'una manera o altra, va estar centrada sempre en l'anàlisi de l'espai català, en especial, en la de l'acció humana sobre el territori i les seves repercussions. Segurament, una d'aquestes accions més complexes i compromeses és la que fa referència a l'ordenament interior del territori, i l'anàlisi d'aquesta ordenació va constituir la seva màxima preocupació. En aquest sentit, tot i la seva identificació emocional i primigènia amb els treballs de la Ponència d'Estudi de la Divisió Territorial de Catalunya (1932-1933) i la seva proposta de trenta-vuit comarques, cap als anys setanta considerava que aquella divisió comarcal l'havia aprovada el Parlament l'any 1936, i tant la Guerra Civil com la dura postguerra havien fet que aquesta divisió, a la pràctica, fos desconeguda per a tothom. Després, l'antifranquisme i en especial el catalanisme polític l'havien recuperat com una forma d'identitarisme resistent, sense temps, oportunitat ni potser ganes de fer-ne una revisió crítica. És per això que Casassas considerava que aquesta revisió era un deure professional, cívic i polític que calia abordar sense dilació.

El 4 de novembre de 1992 se li va retre un homenatge al barceloní Saló de Cent, i l'alcalde Pasqual Maragall es referí a l'obra de Casassas dient que «un dels exercicis polítics més difícils que es pot imaginar és el de dividir un territori i, tanmateix, mantenir-lo unit». Com hem vist, Casassas va demostrar a la pràctica que aquest exercici era possible aplicar-lo a una àrea tan complexa i dinàmica com Barcelona. Calia aplicar-lo, però, també al conjunt de Catalunya, superant els plantejaments de la Segona República. Així i tot, una de les seves idees força consistia en la necessitat de difondre el model de vida urbà al conjunt de Catalunya, perquè tothom pogués gaudir de les mateixes possibilitats, d'uns serveis de qualitat i de la mateixa capacitat de decisió. Des d'aquesta perspectiva, Lluís Casassas incardinava la millor tradició noucentista de la Catalunya-ciutat i la posava al dia, tal com havia fet el Noucentisme a través de la seva formulació republicana.

Casassas s'havia presentat el 1979 a una beca d'estudi que havia de respondre al tema «Les bases teòriques i pràctiques per a la nova organització territorial de Catalunya». De fet, ell encapçalava un equip on hi havia Joaquim Clusa, Carles Carreras, Isabel Rueda, Joan Alemany, etc. Es passaren quasi dos anys estudiant la metodologia que calia aplicar, i la discussió sobre si havien de partir o no dels pressupòsits (posats al dia) de la Ponència de 1932 va ser tan viva que va trencar l'equip inicial. Crec que és digne de menció que Casassas, que per edat i procedència era el més proper als principis i mètodes emprats en l'etapa republicana, es va saber posar al capdavant del petit nucli que optava per un gir radical i per aplicar les modernes teories angleses que s'havien posat en pràctica en la divisió de l'àrea del Gran Londres a partir de la seva constitució l'any 1965.

El resultat d'aquesta feina va entusiasmar la Fundació Jaume Bofill, fins al punt que va demanar a Casassas i a Clusa la possibilitat d'aplicar la nova teoria a Catalunya i dibuixar el mapa de la nova divisió territorial. Davant d'aquesta comesa, Casassas es va passar quasi dos anys recorrent el territori per tal de tenir una «fotografia» de la realitat posada al dia i de les necessitats i les potencialitats de què disposava Catalunya. Aviat es va adonar que les divisions que es poguessin fer mai no coincidirien amb les velles comarques de 1936, pensades per a una realitat que havia canviat radicalment. No cal dir que aquest descobriment li va provocar, segons paraules seves, un vertader «estripament interior», motiu pel qual ho va voler contrastar amb Pau Vila. Aquest li va dir que li semblava bé com a aproximació al país real, però que els problemes sorgirien quan es volgués aplicar la teoria a la realitat. No estava mancat de raó.

El conflicte es faria evident a partir del qüestionament del sistema comarcal de 1932 (que Casassas no va negar mai) i a partir del moment en què es va demostrar que el sistema urbà dels anys vuitanta era el més generalitzable. Varen denominar les unitats urbanes resultants *municipalies* i en van establir 127, que agrupen els prop de mil municipis catalans (figura 1). Aquestes noves unitats havien

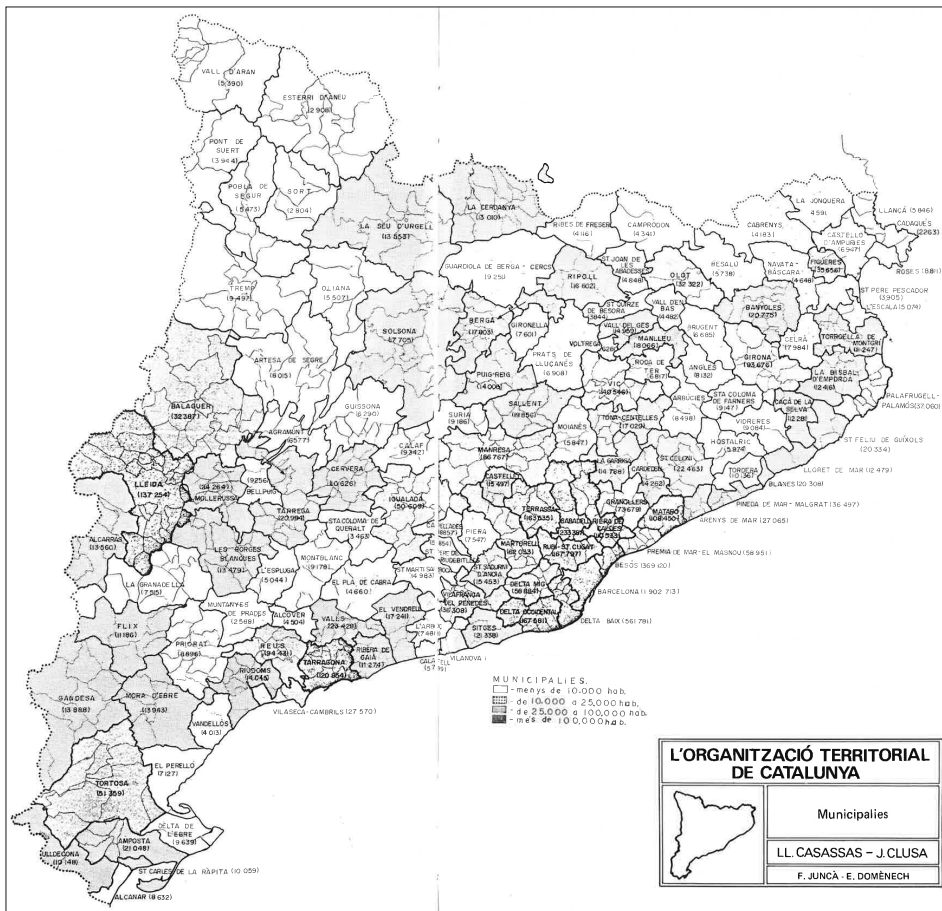

FIGURA 1. Mapa de les municipals, inclòs en l'obra de Lluís Casassas i Joaquim Clusa *L'organització territorial de Catalunya*, Barcelona, Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, 1981.

de tenir unes característiques determinades: que els nuclis de població no estiguessin allunyats més de sis quilòmetres entre si; que el conjunt demogràfic no baixés dels deu mil habitants, xifra a partir de la qual consideraven que es podia garantir el bon funcionament i la gestió correcta dels serveis de què es gaudeix en una ciutat; d'altra banda, aquestes municipals havien de representar l'espai de sobirania més proper als ciutadans, motiu pel qual es preveia que s'hi fes una política real i efectiva, com a primera baula del compromís públic de la ciutadania amb el seu país. Per poder definir aquestes unitats es va portar a terme un treball ingent, en què s'avaluà el flux de les trucades telefòniques (era la primera vegada que es feia un estudi similar aplicat a Catalunya) i les relacions del lloc de residència amb el de treball, i s'aplicà, en definitiva i per primera vegada a casa nostra, la

teoria de les xarxes del territori que feia una dècada s'havien començat a analitzar al món anglosaxó.

La Llei d'organització territorial de 1987 va representar una gran decepció per a Lluís Casassas. Des d'aleshores no va parar d'explicar per tot arreu el sentit de les municipalies i de quina manera s'havia de tenir present la realitat de la Catalunya dels anys vuitanta: l'explosió demogràfica dels anys seixanta i les seves conseqüències, els fluxos inversors, la terciarització de l'economia, la multiplicació de les comunicacions, la facilitat dels trasllats sobre el territori, etc. A aquesta Catalunya, deia, no li pot seguir corresponent una rígida divisió piramidal constituïda per la Generalitat, les diputacions, els consells comarcals, les comarques i els municipis. Casassas argumentava que la Catalunya actual era una realitat dinàmica i diversa que només podia ser entesa i gestionada en xarxa, en què calia canviar la manera tradicional d'entendre el nucli urbà, ja que es combinaven els espais urbans amb els industrials i amb els rurals i pagesos, fins i tot amb una certa separació física entre ells, però íntimament relacionats per fluxos quotidians de treball, compres, lleure, cultura, sanitat, etc. Les municipalies responien a aquesta visió en xarxa; el resultat, com sabem, havia estat l'establiment d'una organització territorial en tres nivells: la Generalitat, cinc regions i 127 municipalies.

Diguem, finalment, que Lluís Casassas, també en aquesta ocasió, va voler lligar la seva anàlisi amb la tradició cultural i política del país. Com comentava sovint, l'apoderament ciutadà que es realitzava a través de les municipalies volia ser la formulació actual de la vella tradició municipalista representada pel federalisme sinallagmàtic de Francesc Pi i Margall, que al seu moment va arribar a través de la teoria i l'acció del catalanisme progressista: un poder fort municipal representava portar l'espai de les decisions a prop del ciutadà i constituir aquesta proximitat com l'àmbit real de la política.

Amb motiu de la seva mort i en els actes d'homenatge que se li han anat rentant es van dir i s'han dit moltes coses respecte de la personalitat, la vàlua personal, la projecció pública o la incidència de Lluís Casassas en el camp de la geografia i de les ciències socials en general. Resulta difícil resumir-les, però, així i tot, sí que podem destacar-ne algunes: fins a quin punt Casassas va ser una bona persona i un ciutadà conscient, crític i compromès; que va ser un home que va saber fruir i sofrir quan li va correspondre; que fou un humanista preocupat i interessat per les coses, pel país i per la gent; que va ser un científic implicat fins al moll de l'os en la seva disciplina i amb els companys que la conreaven amb desprement; que sempre va ser un mestre de la conversa, a la qual abocava grans dosis de lucidesa i ironia, i que, en tot moment, va ser un professor integral amb gran vocació per formar, com va dir Nuccio Ordine el 2017, «ciutadans lliures, cultes i capaços de raonar de manera crítica i independent».

**LLISTA DE MEMBRES DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS AMB UNA
BIOGRAFIA PUBLICADA A LA COLLECCIÓ «SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES»**

ALCOVER I SUREDA, Antoni M.	(1862-1932)
ALÒS-MONER I DE DOU, Ramon d'	(1885-1939)
ALSINA I BOFILL, Josep	(1904-1993)
ANGLADA I D'ABADAL, M. Àngels	(1930-1999)
ARAMON I SERRA, Ramon	(1907-2000)
BADIA I MARGARIT, Antoni M.	(1920-2014)
BASTARDAS I PARERA, Joan	(1919-2009)
BATALLER I CALATAYUD, Josep Ramon	(1890-1962)
BOFILL I PICHOT, Josep M.	(1860-1938)
BOLÒS I CAPDEVILA, Oriol de	(1924-2007)
BROCÀ I DE MONTAGUT, Guillem M. de	(1850-1918)
CARBONELL I DE BALLESTER, Jordi	(1924-2016)
CARIA, Rafael	(1941-2008)
CARNER I PUIG-ORIOI, Josep	(1884-1970)
CARRERAS I ARTAU, Joaquim	(1894-1968)
CASACUBERTA I ROGER, Josep M. de	(1897-1985)
CASASSAS I SIMÓ, Enric	(1920-2000)
CASASSAS I SIMÓ, Lluís	(1922-1992)
CASASSAS I SIMÓ, Oriol	(1923-2012)
CERVERA I ASTOR, Leandre	(1891-1964)
CLASCAR I SANOU, Frederic	(1873-1919)
COLOMER I POUS, Eusebi	(1923-1997)
COROMINES I MONTANYA, Pere	(1870-1939)
DOMINGO I SANJUÁN, Pere	(1896-1979)
DURAN I SANPERE, Agustí	(1887-1975)
EGOZCUE I CUIXART, Josep	(1940-2006)
ESTEVE I SUBIRANA, Antoni	(1902-1979)
FABRA I POCH, Pompeu	(1868-1948)
FARGAS I ROCA, Miquel A.	(1858-1916)
FOLCH I TORRES, Joaquim	(1886-1963)
FONT I QUER, Pius	(1888-1964)
FONTBOTÉ I MUSSOLAS, Josep Maria	(1921-1989)
FONTSERÈ I RIBA, Eduard	(1870-1970)
FUSTER I ORTELLS, Joan	(1922-1992)
GALÍ I COLL, Alexandre	(1886-1969)
GUIMERÀ I JORGE, Àngel	(1845-1924)
JARDÍ I BORRÀS, Ramon	(1881-1972)
LLUCH I MARTÍN, Enric	(1928-2012)
MARAGALL I GORINA, Joan	(1860-1911)
MARGALEF I LÓPEZ, Ramon	(1919-2004)

MARTORELL I TRABAL, Francesc	(1887-1935)
MIRALLES I SOLÀ, Carles	(1944-2015)
MIRET I SANS, Joaquim	(1858-1919)
MOLL I CASASNOVAS, Francesc de Borja	(1903-1991)
NICOLAU D'OLWER, Lluís	(1888-1961)
OLIVER I TOLRÀ, Miquel dels Sants	(1864-1920)
PI I SUNYER, August	(1879-1965)
PIJOAN I SOTERAS, Josep	(1881-1963)
PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, Enric	(1870-1917)
PRATS I DOMINGO, Modest	(1936-2014)
PREVOSTI I PELEGRÍN, Antoni	(1919-2011)
PUIG I CADAFALCH, Josep	(1867-1956)
RIBAS I PIERA, Manuel	(1925-2013)
ROCA-PONS, Josep	(1914-2000)
RUBIÓ I BALAGUER, Jordi	(1887-1982)
RUBIÓ I LLUCH, Antoni	(1856-1937)
RUYRA I OMS, Joaquim	(1858-1939)
SAGARRA I DE SISCAR, Ferran de	(1853-1939)
SARDÀ I DEXEUS, Joan	(1910-1995)
SARSANEDAS I VIVES, Jordi	(1924-2006)
SEGALÀ I ESTALELLA, Lluís	(1873-1938)
SERRA I HÚNTER, Jaume	(1878-1943)
SERRA I RÀFOLS, Josep de C.	(1900-1971)
SOLÉ I SABARÍS, Lluís	(1908-1985)
TEIXIDOR I BATLLE, Josep	(1920-1989)
TERRADAS I ILLA, Esteve	(1883-1950)
TRIAS I FARGAS, Ramon	(1922-1989)
TRUETA I RASPALL, Josep	(1897-1977)
TURRÓ I DARDER, Ramon	(1854-1926)
VALLS I TABERNER, Ferran	(1888-1942)
VALLVERDÚ CANES, Francesc	(1935-2014)
VERDAGUER I JUANOLA, Pere	(1929-2017)
VERNET I GINÉS, Joan	(1923-2011)
VILA I DINARÈS, Pau	(1881-1980)
VILLANGÓMEZ I LLOBET, Marià	(1913-2002)

SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES

Títols publicats

- [1] Manuel RIBAS I PIERA, *Josep Puig i Cadafalch, cofundador i membre il·lustre de l'IEC* (1996)
- [2] Josep M. CAMARASA, *Ramon Turró, un modernista al laboratori* (1997)
- [3] Josep CARRERAS, *August Pi i Sunyer. Semblança biogràfica* (1998)
- [4] Manuel SUBIRÀ, *Pere Domingo. Semblança biogràfica* (1998)
- [5] Albert BALCELLS, *Enric Prat de la Riba i l'Institut d'Estudis Catalans* (1998)
- [6] Oriol CASASSAS, *Miquel A. Fargas i Roca i els nous horitzons* (1999)
- [7] Xavier BARRAL, *Josep Pijoan. Del salvament del patrimoni artístic català a la història general de l'art* (1999)
- [8] M. Àngels Anglada i d'Abadal. *Sessió en memòria* (1999)
- [9] Eulàlia DURAN, *Agustí Duran i Sanpere. Semblança biogràfica* (2000)
- [10] Francesc FONTBONA, *Joaquim Folch i Torres. Semblança biogràfica* (2000)
- [11] Jordi SALES, *Jaume Serra i Hünter. Semblança biogràfica* (2000)
- [12] Carles MIRALLES i Anscari M. MUNDÓ, *Lluís Nicolau d'Olwer. Semblança biogràfica* (2000)
- [13] Josep M. FONT, *Guillem M. de Brocà. Semblança biogràfica* (2000)
- [14] Oriol de BOLÒS, *Pius Font i Quer. Semblança biogràfica* (2000)
- [15] Antoni ROCA, *Esteve Terradas i Illa. Semblança biogràfica* (2000)
- [16] Joan VENY, *Antoni M. Alcover i Sureda. Semblança biogràfica* (2000)
- [17] Pere LLUÍS FONT, *Joaquim Carreras i Artau. Semblança biogràfica* (2000)
- [18] *Enric Casassas i Simó. Sessió en memòria* (2000)
- [19] David SERRAT, *Lluís Solé i Sabarís. Semblança biogràfica* (2000)
- [20] *Ramon Aramon i Serra. Sessió en memòria* (2001)
- [21] Antoni SERRA I RAMONEDA, *Joan Sardà i Dexeus. Semblança biogràfica* (2001)
- [22] Aina MOLL, *Francesc de Borja Moll. Semblança biogràfica* (2001)
- [23] *Josep Roca-Pons. Sessió en memòria* (2001)
- [24] Josep Enric LLEBOT, *Eduard Fontserè i Riba. Semblança biogràfica* (2002)
- [25] Carles MIRALLES, *Lluís Segalà i Estalella. Semblança biogràfica* (2002)
- [26] Albert BALCELLS, *Ramon d'Alòs-Moner i de Dou. Semblança biogràfica* (2003)
- [27] Jaume CABRÉ, *L'ocellot sinistre. Semblança biogràfica d'Àngel Guimerà* (2003)
- [28] Pere LLUÍS FONT, *Eusebi Colomer i Pous. Semblança biogràfica* (2003)
- [29] Ricard GUERRERO, *Josep Alsina i Bofill, amor a la professió, amor a la llengua, amor al país. Semblança biogràfica de Josep Alsina i Bofill* (2003)
- [30] M. Teresa FERRER, *Joaquim Miret i Sans. Semblança biogràfica* (2003)
- [31] Josep M. MAS I SOLENCH, *Ferran Valls i Taberner. Semblança biogràfica* (2004)
- [32] Oriol CASASSAS, *Josep Trueta i Raspall, el símbol. Semblança biogràfica de Josep Trueta i Raspall* (2004)
- [33] Salvador REGUANT, *Josep Ramon Bataller i Calatayud. Semblança biogràfica* (2004)
- [34] *Marià Villangómez. Sessió en memòria* (2004)
- [35] Carles A. GASÒLIBA, *Ramon Trias Fargas. Semblança biogràfica* (2004)
- [36] *Homenatge a Joaquim Ruyra en el centenari de 'Marines i boscatges' (1903-2003)* (2005)

- [37] Manuel CASTELLET, *Josep Teixidor i Batlle. Semblança biogràfica* (2005)
- [38] Carles MIRALLES, «*Un xic exòtic i desorientat*». *Semblança de Joan Maragall l'últim any de la seva vida* (2005)
- [39] Ramon Margalef. *Sessió en memòria* (2005)
- [40] Eva SERRA, *Ferran de Sagarra i de Siscar. Semblança biogràfica* (2005)
- [41] Josep MASSOT, *Jordi Rubió i Balaguer. Semblança biogràfica* (2005)
- [42] Joan VILÀ-VALENTÍ, *Pau Vila i Dinarès. Semblança biogràfica* (2006)
- [43] Joan SOLÀ, *Pompeu Fabra i Poch. Semblança biogràfica* (2006)
- [44] Albert BALCELLS, *Francesc Martorell i Trabal. Semblança biogràfica* (2006)
- [45] Jacint CORBELLA, *Antoni Esteve i Subirana. Semblança biogràfica* (2006)
- [46] Oriol CASASSAS, *Leandre Cervera i Astor. Semblança biogràfica* (2007)
- [47] Josep VALLVERDÚ, *Josep Carner i Puig-Oriol. Semblança biogràfica* (2008)
- 48 Albert BALCELLS, *Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans* (2008)
- 49 *Oriol de Bolòs i Capdevila. Sessió en memòria* (2009)
- 50 Joaquim MOLAS, *Miquel dels Sants Oliver i Tolrà. Semblança biogràfica* (2009)
- 51 Josep M. CAMARASA, *Josep M. Bofill i Pichot. Semblança biogràfica* (2009)
- 52 *Jordi Sarsanedas. Sessió en memòria* (2010)
- 53 *Rafael Caria. Sessió en memòria* (2010)
- 54 *Joan Bastardas. Sessió en memòria* (2011)
- 55 *Josep M. de Casacuberta i Roger. Sessió en memòria* (2012)
- 56 Josep MASSOT, *Frederic Clascar i Sanou. Semblança biogràfica* (2012)
- 57 Albert BALCELLS, *Pere Coromines. Semblança biogràfica* (2013)
- 58 *Antoni Prevosti i Pelegrín. Sessió en memòria* (2013)
- 59 Eulàlia DURAN, *Joan Fuster. Semblança biogràfica* (2013)
- 60 Eva SERRA, *Josep de C. Serra i Ràfols. Semblança biogràfica* (2013)
- 61 *Oriol Casassas i Simó. Sessió en memòria* (2014)
- 62 *Enric Lluch i Martín. Semblança biogràfica* (2014)
- 63 *Ramon Jardí i Borràs. Semblança biogràfica* (2015)
- 64 *Modest Prats i Domingo. Sessió en memòria* (2016)
- 65 *Antoni M. Badia i Margarit. Sessió en memòria* (2016)
- 66 *Francesc Vallverdú Canes. Sessió en memòria* (2016)
- 67 *Carles Miralles i Solà. Sessió en memòria* (2017)
- 68 *Jordi Carbonell i de Ballester. Sessió en memòria* (2019)
- 69 Dolors BRAMON, *Joan Vernet i Ginés. Semblança biogràfica* (2019)
- 70 *Pere Verdaguer. Sessió en memòria* (2019)
- 71 Pere SANTANACH, *Josep Maria Fontboté i Mussolas. Semblança biogràfica* (2019)
- 72 August BOVER, *Josep Roca-Pons. Semblança biogràfica* (2019)
- 73 Josep GONZÁLEZ-AGÀPITO, *Alexandre Galí i Coll. Semblança biogràfica* (2019)
- 74 Miquel VILARDELL, *Josep Egozcue i Cuixart. Semblança biogràfica* (2019)
- 75 Joan Antoni SOLANS, *Manuel Ribas i Piera. Semblança biogràfica* (2020)
- 76 *Jordi Casassas, Lluís Casassas i Simó. Semblança biogràfica* (2020)

